

CHANTAL BAX:

Subjectivity after Wittgenstein: The Post-Cartesian Subject and the „Death of Man“

London: Continuum Publishing Corporation 2011, 208 s.

Monografia Chantal Bax ponúka čitateľovi komplexný pohľad na problematiku subjektivity vo Wittgensteinovom neskorom diele. Ako sama uvádza, takáto práca ešte publikovaná nebola a jej snahou je v prvom rade prispieť do diskusie k načrtnutým témam. Monografia je rozdelená do šiestich kapitol, ktoré sú obohatené o dve intermezzá plniace úlohu akýchsi medzihier, dopĺňajúcich celkové zameranie.

Prvá kapitola nazvaná *Subjektivita, Wittgenstein a diskusia o „smrti človeka“* zoznamuje čitateľa so základnými pojmami a vytyčuje smer hlavným myšlienkam práce. Wittgenstein je tu označený za jedného z mysliteľov 20. storočia, ktorí sú zodpovední za antikarteziánsky obrat. Konečný úder však karteziánskeho ega zasadili francúzski myslitelia Derrida, Lyotard a Foucault. Títo predstavitelia postmoderny sú obviňovaní z toho, že prezentovali subjekt ako podmienený produkt mocenských vzťahov, čím prispeli k tzv. *smrti človeka*. Autorka sa vo veľkej časti práce snaží zaujať komparatívny postoj, ktorého cieľom je porovnávanie myšlienok karteziанизmu s Wittgensteinovými neskorými úvahami o subjekte. Zaoberá sa najmä oprávnenosťou kritiky namierenej práve proti antikarteziанизmu. Zdôrazňuje, že Wittgenstein sa nikdy explicitne nezúčastnil diskusií o subjekte, preto chápe svoju úlohu ako teoreticky veľmi náročnú.

Druhá kapitola *Wittgenstein a/ako filozofia: Konštruktívne čítanie Wittgensteinovej metódy* čitateľa vedie za horizont primárne skúmanej témy. Autorka sa v nej zameriava na čítanie konkrétnej pasáže (§§ 89-133) Wittgensteinových *Filozofických skúmaní*. Jej zámer je však jednoznačný. 20. storočie bolo súčasťou širšieho vývoja odmietajúceho nielen karteziánsku subjektivitu, ale celú filozofickú tradíciu. Wittgenstein je teda nielen spoluzodpovedný za zánik karteziánskeho ega, ale je tiež označovaný aj za antifilozofa *par excellence*. Autorka nechce čitateľa presvedčiť o nesprávnosti tohto názoru, no nepovažuje Wittgensteinov prístup za čisto negatívny. Druhá kapitola tak pomerne detailne objasňuje, ako Wittgensteinova neskorá filozofia aj napriek jasne čitateľným antifilozofickým poznámkam môže byť nazeraná aj pozitívnou optikou.

Do centra samotného problému subjektivity však čitateľ preniká až v tretej kapitole nazvanej *Vnútorne a vonkajšie, ja a iní: Wittgensteinov postkarteziánsky subjekt*. Autorka tu pracuje s tromi Wittgensteinovými prácami: *Filozofické skúmania*, *Poznámky o filozofii psychológie* a *Posledné spisy o filozofii psychológie*, pričom rozohráva inšpiratívnu polemiku medzi karteziанизmom a neskorým Wittgensteinom. Prvý kontrast sa čitateľovi ukazuje pri lokalizovaní psychických javov. Podľa karteziánskeho názoru totiž z človeka robí ľudskú bytosť myseľ. Túto oblasť považuje za vnútornú a situuje ju do čisto privátneho sveta. Wittgenstein nepovažuje všetky názory karteziанизmu za nesprávne, poukazuje však na to, že hoci sa snaží vysvetliť, čo znamená označovať pocity a myšlienky za súkromné a vnútorné, nedokáže ozrejmiť veci, ktoré si kladie za cieľ, a nezachytáva ani

naše každodenné skúsenosti s inými mysľami. Autorka pracuje s Wittgensteinovými poznámkami veľmi pružne, takže naozaj vytvára dojem určitého dialógu. Skúma postkarteziánsku trajektóriu, ktorej súčasťou bol aj samotný Wittgenstein. Venuje sa postupne fenoménu pamäte a problému spomienok, pričom vyzdvihuje Wittgensteinovu námietku proti karteziánskemu pohľadu do minulosti prostredníctvom vnútorného zraku. Zaoberá sa problémom myslenia, ktoré karteziánstvo považovalo za tiché hovorenie v hlave, s čím Wittgenstein nesúhlasil. Obyčajné hovorenie slov v duchu totiž ešte nepovažoval za myslenie. Kým vypovedanie slov vždy trvá istý časový úsek, o stopovaní a meraní začiatku a konca myslenia hovoriť nie je možné. Podľa Wittgensteina má preto myslenie neprocesuálny charakter.

Zaujímavá je z tohto pohľadu aj problematika prvej a tretej osoby. Podľa karteziánizmu bola prvá osoba stelesnením neomylného vedenia, podmienkou introspekcie, kým myšlienky tretej osoby boli považované len za nepriame dohady. Podľa Wittgensteina bola aj táto predstava skreslená. Inšpekciu vnútra nepovažoval ako takú za dôležitú, bola preňho len prejavom špecifických udalostí, napríklad psychoterapie. Podstatnejšia bola podľa neho kritika karteziánskeho prístupu k tretej osobe. Podľa jeho názoru si predsa nerobíme každý deň evidenciu o tom, čo robia iní ľudia, a nešpekulujeme potom o tom, čo sa deje v ich vnútri. Aj keď niekedy nie sme si istí pocitmi druhého, nemusíme sa opierať len o dohady. Analýza prvej a tretej osoby je u Wittgensteina prepojená. Myseľ a telo sú tiež vnútorne spojené. Ak teda niekto vidí správanie druhého, vidí jeho dušu. Sme teda okamžite schopní vidieť psychický stav druhého, pretože jeho telesné správanie nie je pre nás len doplnkové.

Autorka v tejto kapitole zdôrazňuje tiež to, že Wittgenstein nebol ani fyzikalista, ani behaviorista. To, že na rozdiel od karteziánizmu považoval vonkajšie za ťažisko vnútorného, neznamená, že považoval myšlienky a pocity za čisto fyziologické alebo behaviorálne stavy. A tu sa dostávame do priameho centra Wittgensteinovho pochopenia subjektu a ku kľúčovej téze celej práce. Wittgenstein totiž nielenže vyzdvihuje vonkajšie pred vnútorným, ale situuje mentálne priamo do medzipriestoru medzi subjekty. Autorka podčiarkuje, že pre Wittgensteina je už v *Skúmaníach* subjektivita sociálna. Vnútorné je tak vždy nielen vonkajšie, ale vždy aj sociálne. *Ja* nikdy nie je len do seba uzavretým a sebestačným subjektom, ale od prvého dňa závisí od iných ľudských bytostí a od výchovy v rámci svojho spoločenstva, vďaka ktorej sa vyvíja psychický život každého jedinca.

Štvrtá kapitola s názvom *Wittgenstein o interiorite a religiozite* preniká do Wittgensteinovej filozofie náboženstva, na ktorú sa autorka chce pozerat' z psychologického hľadiska. Cieľom tejto časti je dokresliť celkový obraz Wittgensteinovho pochopenia subjektivity. Základom skúmania sú ranné aj neskoré práce: *Tractatus logico-philosophicus*, *Denníky 1914 – 1916*, *Prednáška o etike*, *Poznámky o Frazerovej Zlatej ratolesti*, *Prednášky o náboženskej viere a Kultúra a hodnota*. Autorka sa postupne venuje detailnému skúmaniu všetkých spomenutých prác, aby nakoniec mohla definovať rozdiel medzi Wittgensteinovým chápaním religiozity a subjektivity. Kým religiozita je doslova vnútorný proces, považovaný za čisto individuálnu záležitosť, skrátka je to vec medzi veriacim a Bohom, subjektivita je naopak procesom sociálnym, v ktorom sa človek musí naučiť podieľať sa na psychických

postupoch spoločenstva.

Predposledná kapitola svojím názvom *Wittgenstein o spoločenstve* v práci *O istote* naznačuje líniu, ktorá má rozvinúť ústrednú myšlienku práce v plnej sile. Zdrojom skúmaní je Wittgensteinovo neskoré dielo *O istote* a metódou spôsob autorkinho socio-kultúrneho uchopenia. Zameriava sa na otázku: Čo znamená byť členom spoločenstva a akým spôsobom deti do spoločenstva vstupujú? Wittgenstein tu zastáva pozíciu naturalizmu, podľa ktorej dieťa vždy už pokladá isté veci za samozrejmé, ale na druhej strane nemusí dôjsť k úplnej zhode pri preberaní istôt od starších. Práve táto heterogénnosť zaručuje, že sa svetový obraz spoločenstva nevyznačuje monolitickou jednotou. Autorka preto zdôrazňuje, že hoci subjekt je vždy sociálny, nachádza sa v priestore medzi *ja* a *iní*, neznamená to, že bezmyšlienkovite preberá a vykonáva všetky zvyky svojho spoločenstva.

Záverečná kapitola *Wittgensteinovská subjektivita a povaha diskusie o „smrti človeka“* je podobne ako prvá kapitola ladená skôr všeobecne. Autorka ju využíva na zosumarizovanie záverov jednotlivých častí a kapitol, takže čitateľ sa v nej v podstate nedozvedá už nič nové.

Súčasťou práce sú však ešte dve spomenuté intermezzá, ktoré sú doplnkom hlavnej témy. Intermezzo I: *Vnútorne ako centrum morálky: Etická (ne)adekvátnosť postkarteziánskeho subjektu* a Intermezzo II: *Ja ako miesto autonómie. Politická (ne)adekvátnosť postkarteziánskeho subjektu*. Témou týchto medzihier je kritika antikarteziанизmu (Wittgensteina a postmoderny) z pozícií etických a politických. Etická kritika smeruje až k ohrozeniu samotnej možnosti etiky. Druhé intermezzo je venované zase politickej kritike postkarteziанизmu a autorka v ňom dáva priestor feministickým teóriám spájaným so Seylou Benhabib, ktoré sa stavajú najmä proti postmoderne. Autorka sa ani s jednou z týchto kritik nestotožňuje, považuje ich za neoprávnené a prezentuje názor, že takéto čiastkové skúmanie subjektivity môže veci viac uškodiť ako pomôcť.

Chantal Bax vo svojej práci ponúka vlastný pohľad na túto doteraz málo preskúmanú oblasť Wittgensteinovho myslenia. Svoj cieľ – prispieť do diskusie – tým určite naplnila. Možno jej však vytknúť niekoľko vecí: 1. samotný názov práce, ktorý celkom nevystihuje podstatu skúmaného problému, a preto aj ona sama ho musí v prvej kapitole vysvetľovať; 2. miestami zdĺhavo pôsobiace zdôvodňovanie vlastných myšlienkových postupov, ako aj nie vždy naplnená a vyčerpaná zvolená téma z názvov jednotlivých podkapitol. Pre pozorného čitateľa skúmaných problémov bude určite zaujímavé sledovať jej ďalšie rozpracovanie, ktoré autorka v texte sama niekoľkokrát naznačila.

Zuzana Molnárová

Zuzana Molnárová
Katedra filozofie a dejín filozofie UPJŠ
Moyzesova 9
040 01 Košice
SR
e-mail: z_molnarova@yahoo.com